

Правова безпека

підприємництва в Україні (адміністративний аспект)

Д. О. Безzubов

кандидат юридичних наук, доктор філософії права, доцент кафедри конституційного та адміністративного права Київського університету права НАН України

Стаття присвячена проблемі правової безпеки підприємницької діяльності в Україні в сучасних умовах. Проаналізовано адміністративний аспект забезпечення підприємництва як різновиду суспільної діяльності. Визначено складові категорії безпеки та загроз і небезпек у підприємницькій сфері. Запропоновані шляхи законодавчого, соціального та економічного вдосконалення підприємництва в Україні.

Ключові слова: підприємництво, безпека, загроза, небезпека, адміністративна сфера.

Стаття посвящена проблеме правовой безопасности предпринимательской деятельности в Украине в современных условиях. Проанализированы административный аспект обеспечения предпринимательства как разновидностей общественной деятельности. Определены составляющие категории безопасности и угроз и опасностей в предпринимательской сфере. Предложены пути законодательного, социального и экономического совершенствования предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: предпринимательство, безопасность, угроза, опасность, административная сфера.

The article deals with the legal security of business activities in Ukraine in modern terms. Analysis of the administrative aspects of entrepreneurship as a form of social activity. The composition and category of security threats and risks in the business sector. The ways of the legal, social and economic improvement of business in Ukraine.

Keywords: *business, security, threat, danger, administrative spheres.*

Категорія юридичної особи – одна з найбільш проблемних у правовій науці. Загально-визнано, що юридична особа, як і особа фізична, є суб'єктом права. Немає сумнівів, що людина є суб'єктом права, оскільки вона має інтереси і цілі, наділена свідомістю і волею, необхідними для здійснення фактичних та юридичних дій. Юридична особа не є живою істотою, у правовідносинах її представляють конкретні люди, а в результаті їхніх дій виникають правові наслідки для юридичної особи. Філософи і правознавці досі сперечаються про те, чи володіє юридична особа самостійними інтересами і волею, чи вона тільки ширма, за якою стоять реальні люди зі своїми власними прагненнями [1].

Учені розробили безліч теорій, які пояснюють природу юридичної особи, виявили її істотні ознаки. Проте вичерпна відповідь на запитання, що таке юридична особа, поки не знайдена.

У сучасному цивільному законодавстві майже всіх держав поняття юридичної особи отримало чітке визначення – це колективний учасник насамперед обігу економіки. Потреба включення до економічного обігу, системи товарно-грошових, майнових відносин колективні господарські утворення (компанії, фірми) призвела

до появи в XIX ст. теоретичної конструкції юридичної особи.

Розробкою методологічних підходів до системного дослідження проблем забезпечення безпеки підприємницької діяльності, удосконаленню існуючого понятійно-категоріального апарату теоретичних основ політики безпеки підприємництва присвячено чимало наукових праць вітчизняних учених (І. Бінька, О. Бодрука, О. Гончаренка, В. Горбуліна, О. Данільяна, О. Дзьобаня, М. Дмитренка, А. Качинського, В. Крисаченка, А. Кузьменка, О. Литвиненка, В. Ліпкана, О. Маначинського, Г. Новицького, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, С. Пирожкова, Г. Ситника, В. Циганова, О. Хилько та ін.). З-поміж російських дослідників відмітимо М. Арсентьєва, О. Буркіна, А. Возженікова, І. Глебова, М. Дзлієва, С. Дмитрієва, С. КОРТУНОВА, В. Манькова, О. Михайлова, О. Прохожева, А. Рудакова, А. Урсула.

Проте розвиток правових форм економічного обігу, нових форм економічних, насамперед товарно-грошових відносин призвів до визнання в XX ст. юридичної особи як цілком реального суб'єкта правовідносин зі своїми чіткими характеристиками, закріпленими в законодавстві, зокрема в Цивільному кодексі України.

Нині вирішення проблем забезпечення соціальної безпеки все частіше пов'язується з уявленнями про стійкість функціонування саме господарюючих структур при створенні матеріальних цінностей. Відповідно з'являється необхідність у знаннях і практичних прийомах не тільки забезпечення правової захищеності людини, а й її господарської діяльності [2, с. 78].

Порушення законності у сфері економіки відрізняються високою суспільною небезпекою, оскільки це замах на базисні економічні відносини,

від рівня розвитку яких залежать всі сфери соціальної практики. Пов'язаний з ними матеріальний збиток, що є неодмінним супутником порушень законів, регулюючих діяльність у сфері економіки, настільки великий, що несе в собі реальну загрозу не тільки економічній, а й національній безпеці України загалом. Правопорушення у сфері економіки є найпотужнішим каталізатором практично всіх порушень законності. Без перебільшення можна стверджувати, що вони є фундаментом, на якому стоїть будівля правопорушень.

Нормальне функціонування і розвиток сфери господарювання та підприємництва в економіці будь-якої країни вимагає наявності певних державно-правових гарантій і механізмів. Забезпечення правової безпеки господарської діяльності й підприємництва є одним з найважливіших умов поступального розвитку економіки та реалізації економічних прав і свобод громадян.

Під безпекою господарської і підприємницької діяльності загалом слід розуміти стан захищеності тих інтересів господарюючих суб'єктів, які полягають у систематичному отриманні прибутку в умовах максимального зниження ризику комерційної діяльності на всіх стадіях її здійснення від зовнішніх і внутрішніх загроз, що мають негативні, насамперед економічні, а також організаційні, правові та інші наслідки.

У широкому сенсі безпеку господарювання і підприємництва можна оцінювати різнобічно [3, с. 45]. Однією з цих сторін виступає адміністративна сфера забезпечення безпеки підприємництва. Її суть полягає у виокремленні ознак безпеки підприємницької діяльності в економічній сфері адміністративного управління держави та одночасного встановлення місця ролі держави в забезпеченні правових засад

безпеки підприємницької діяльності. Таким чином визначаємо декілька основних напрямів забезпечення безпеки підприємництва та аналізуємо їх.

По-перше, з економічного боку, що виявляється в стабільних або таких, що мають тенденцію до зростання, основних фінансово-економічних показниках діяльності фірми (таких, як власний капітал, обсяг річного обігу, прибуток, рентабельність). У них відбиваються загальні результати забезпечення безпеки з організаційної, правової, інформаційної і економічної сторін. Сюди можуть входити такі показники, як відсутність штрафів, санкцій з боку державних органів за порушення законодавства (наприклад, податкового, антимонопольного), відсутність втрат від операцій з недобросовісними контрагентами [4, с. 98].

По-друге, з інформаційного боку, оскільки в сучасному світі спостерігається безпрецедентне зростання використання інформаційних і телекомунікаційних технологій, яке, на жаль, зробило можливим їх використання в негативних цілях. З цієї точки зору, безпека організацій може бути оцінена як збереження стану захищеності внутрішньої конфіденційної інформації від витоку або розголошення в різних формах.

По-третє, з правового боку, що має на увазі постійне забезпечення відповідності діяльності фірми чинному законодавству й виражається у відсутності претензій з боку правоохоронних органів або контрагентів до фірми. Крім того, відсутні втрати від операцій із зовнішніми партнерами внаслідок порушення останніми законодавства (умисно або ненавмисно), що забезпечується юридичною експертизою всіх здійснюваних операцій і операцій, договорів, що укладаються [5].

Таким чином, у найбільш загальному вигляді про безпеку певного підприєм-

ця (фірми, підприємства) як суб'єкта права свідчать збереження її як цілісного структурного утворення й юридичної особи, а також стійкі (або зростаючі) значення основних фінансово-економічних показників.

Проте в процесі господарювання суб'єкти підприємницької діяльності можуть зазнати дії різних фізичних і юридичних осіб, які спричиняють негативні наслідки насамперед для економічного стану фірми. У цьому випадку виникає поняття «загроза безпеці підприємства». А. Г. Шаваєв зазначає, що «загроза безпеці – це сукупність чинників і умов, що створюють небезпеку для нормального функціонування об'єктів економіки відповідно до їх цілей і завдань». Ця проблема набуває особливої значущості в сучасних умовах господарювання в Україні, коли активізувалися процеси криміналізації економіки і, за розрахунками деяких вчених, «реальна поширеність тільки злочинних посягань на безпеку недержавних господарюючих суб'єктів перевищує розрахунковий зареєстрований показник у 60-65 разів» [6, с. 14].

З окресленої вище позиції, під загрозами юридичній безпеці господарської і підприємницької діяльності слід розуміти можливі або фактичні дії фізичних і юридичних осіб, які порушують стан правової захищеності господарюючого суб'єкта та здатні призвести до економічних й інших втрат. Загрози свідомо спрямовані на отримання будь-якої вигоди від дестабілізації фірми, посягань на її правову безпеку. Загрози, як правило, припускають порушення норм законодавства в тій або іншій галузі права – цивільного, адміністративного, кримінального і т. д.

Умовно проблему безпеки підприємництва можливо розділити на дві великі категорії: категорію підприємниць-

кої безпеки – тобто врегулювання нормами права стану відсутності загроз та небезпек підприємцю і категорію загроз – тобто стану, що може призвести до негативних наслідків економічного, фінансового та інших характерів. Проаналізуємо ці категорії як невід'ємні складові правової та суспільної дійсності в Україні.

З точки зору категорії підприємницької безпеки, найбільш серйозною загрозою правовій безпеці підприємства в адміністративній сфері стала корупція, яка в Україні набула системного характеру, та її наслідки, а саме:

1. Розширення «тіньової» економіки. Під тіньовою економікою зазвичай розуміють діяльність з приховування або зменшення виробниками прибутку з метою ухилення від сплати податків або невиконання інших обумовлених законом зобов'язань, а також неформальну, неофіційну діяльність підприємств, що працюють для задоволення власних потреб, або підприємств з неформальною зайнятістю (наприклад, тимчасових бригад будівельників).

Існує і так звана фіктивна економіка, коли учасники економічної діяльності вкладають засоби не стільки в реальне господарство, скільки у встановлення особливих відносин з чиновниками, в чий компетенції знаходиться ухвалення доленосних для бізнесу рішень. На цій основі й процвітає корупція.

2. Руйнування конкуренції. Наприклад, хабарництво забезпечує надання неконкурентних переваг, що підриває ринкові відносини як такі.

3. Позбавлення держави можливості забезпечувати дотримання чесних правил ринкової гри, що дискредитує власне ідею ринку й авторитету держави як арбітра і судді; впливає на проведення приватизації, зростання банкрутств; утруднює появу ефективних

власників; посилює бюджетну кризу; заохочує недобросовісну конкуренцію, робить неможливим залучення закордонних інвестицій; створює організовану злочинність як стійке суспільне явище [7, с. 89].

Отже, потрібно активізувати проведення заходів, що забезпечують належне напрацювання, узгодження й ухвалення законів «Про боротьбу з корупцією», «Про боротьбу з організованою злочинністю», «Про відповідальність за незаконні трансфертні операції», «Про регулювання лобістської діяльності в органах влади» і т. п. У зв'язку з цим особливо актуальним є підписання Україною Страсбурзької конвенції «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності» і Європейської конвенції «Про корупцію», ухвалення Закону України «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом» [8, с. 67].

Для того, щоб закрити шляхи незаконного збагачення у сфері бізнесу, шахрайських операцій із населенням, «відмивання» брудних коштів, відтоку награваних капіталів за кордон, необхідно вдосконалювати фінансове, банківське, податкове, митне законодавство, підтримувати чесне підприємництво і ставити перешкоди злочинним оборудкам, підсилити державний контроль за економічною сферою. В жодній цивілізованій державі ринок не є безконтрольною стихією.

Через формування загроз правовій безпеці підприємництва виникають причини, що породжують корупцію, а саме:

1. Спеціально юридичні. Порушений єдиний правовий простір на території України, включаючи й правові норми, що регулюють економічну й підприємницьку діяльність.

Правова реформа у сфері економічної безпеки вимагає чіткого розмежування повноважень між центром і регіонами у фінансовій, податковій, господарській, екологічній політиці. Таке розмежування поки не досягнуте; воно гальмується невирішеністю загального завдання конкретизації основ державотворення в Україні. На юристів-правознавців чекає значний обсяг роботи, але головне залежить не від них, а від найвищих органів законодавчої і виконавчої влади, у діяльності яких виявляються відмінності інтересів Києва та регіонів.

На жаль, ні радянське, ні сучасне українське господарське законодавство ніколи не було кодифіковано в повному обсязі. Нині більшість нормативних актів складають накази й інструкції міністерств і відомств України, оскільки законами України та указами Президента врегульовані не всі господарські питання.

Ще однією тенденцією, що характеризує стан правової безпеки у сфері економіки, є збільшення порушень закону через незаконні правові акти. Наявна інформація свідчить, що серед незаконних правових актів зустрічається значна кількість нормативних актів, а це різко підвищує небезпеку порушень в економічній сфері. Крім того, збільшення частки незаконних правових актів говорить про фальшування в господарській діяльності, звикання до порушень закону, свавілля в тлумаченні положень економічних законів, правовий егоїзм керівників комерційних структур, посадових осіб контролюючих органів і апарату виконавчої влади [2, с. 78].

2. Економічні. Помилкове гасло «Ринок сам всім править» призвело до формування агресивного, ворожого підприємницького клімату. Його створенню сприяли відсутність механізмів

мів захисту права власності, надмірно жорстка фінансова політика і нераціональна податкова система.

Уявлення про те, що ринкова економіка діє на основі принципів саморегуляції, що вона не потребує підтримки з боку держави, державного контролю, було не так помилкою, як відволікаючим маневром певних кіл суспільства, що поставили перед собою мету взяти в обіг виробничі об'єкти. Нині час таких помилок минув, але виконавча влада загалом продовжує стояти по інший бік економіки. Тим часом економіці потрібна державна підтримка, здійснювана у відповідних формах державного управління економікою. При цьому самостійність ринку не постраждає, а господарюючі суб'єкти, знайшовши підтримку держави, відчують себе більш захищеними.

3. Фінансові. Нестійкість фінансової системи визначається станом державного бюджету і платіжного балансу країни, нормалізацією фінансових потоків та розрахункових відносин, стабільністю банківської системи і національної валюти, ступенем захищеності інтересів вкладників грошових коштів у фінансові інститути, обсягом золотовалютних резервів, розвитком сучасного фондового ринку, а також зниженням державного зовнішнього боргу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційного процесу.

4. Політичні. Безпека підприємництва загалом і суб'єктів ринкових відносин залежить не тільки від удосконалення економічного законодавства, правової захищеності принципів ринкової економіки, а й від політичної системи суспільства, правового характеру політичної влади. Адміністративні, контрольні, фінансові й судові ресурси держави не дозволяють їй належним чином захистити власни-

ка і виконати свої зобов'язання перед громадянами та підприємствами. Звідси закритість функціонування системи державного управління, зокрема непрозорість ухвалення економічних і фінансових рішень [9].

5. Адміністративні причини виражаються в тому, що деякі державні органи влади свідомо перевищують надані їм повноваження і штучно створюють надмірно складні, непотрібні процедури вирішення юридичних питань (оформлення права власності на нерухомість, представлення податкових декларацій і т. п.).

Також «комерціалізація» державних структур виявляється в тому, що, не дивлячись на чинні заборони, посадові особи органів влади нерідко займаються підприємницькою діяльністю, входять до складу керівних органів акціонерних товариств, правлінь банків, рад директорів тощо. Внаслідок цього вони забезпечують лобіювання, а часто й пряму підтримку інтересів відповідних компаній, отримуючи солідну плату за надані послуги. Практика співпраці приватного капіталу і владних структур суттєво розширює можливості паразитування за рахунок держави, підвищує ступінь вразливості правової діяльності, веде до нейтралізації контрольної функції держави в економіці, у багато разів збільшує небезпеку завдання значних збитків державним і суспільним інтересам.

6. Міжнародні. Дезінтеграція економічних зв'язків між колишніми союзними республіками, глибока криза вітчизняної економіки, величезна фінансова залежність від зовнішніх кредиторів – реальність, зміна якої повинна стати завданням і зовнішньополітичних відомств. Дипломатична служба повинна перешкоджати укладанню нерівноправних угод і дискриміна-

ції українських юридичних осіб у сфері міжнародної торговельно-фінансової діяльності. Складність економічної ситуації України при переході до ринку підсилює тиск на неї з боку міжнародної злочинності, вплив міжнародної і зарубіжної корупції. Міжнародний бізнес часто використовує корупцію як інструмент проникнення на ринки і закріплення на ньому.

Певна частина українських та іноземних підприємців орієнтується тільки на отримання прибутку за всяку ціну. В зв'язку з цим викликає тривогу активізація протиправних операцій, пов'язаних із вивозом сировинних, енергетичних ресурсів, переказом валюти за кордон, демпінгом вітчизняних товарів і т. ін. Транснаціональна основа багатьох економічних правопорушень завдала Україні значного матеріального збитку (згорання виробництв, втрата позицій на ринку товарів, перекачування капіталу за кордон та ін.).

Однією зі сфер забезпечення безпеки виступає законодавча сфера. В умовах недосконалості законодавства, яке регулює господарську і підприємницьку діяльність, потужного тиску на сферу приватного бізнесу з боку злочинних угруповань головними джерелами загроз для підприємців є такі:

протиправні посягання з боку недобросовісних конкурентів і неспроможних партнерів;

обмежена ділова практика на зовнішніх ринках;

посягання на комерційну таємницю й інтелектуальну власність;

низький професіоналізм, а у ряді випадків «продажність» персоналу;

недосконалість і суперечність підприємницького права;

організаційна слабкість механізмів узгодження інтересів держави і підприємців;

низька ефективність інституту страхування підприємницьких ризиків і відсутність кваліфікованого юридичного консультування.

З точки зору підприємництва як виду суспільної і соціальної діяльності, небезпекою для підприємців є такі тенденції:

1) зростання озброєності кримінальних угруповань, розповсюдження незаконного збройного бізнесу;

2) посилення терору і кримінального насильства;

3) консолідація і встановлення стійких зв'язків злочинних співтовариств на регіональному і міжрегіональному рівнях;

4) легалізація «тіньових» капіталів.

Ми адекватно оцінюємо такий аспект як те, що не всі ці чинники мають суто юридичний або адміністративний характер, багато пов'язано з соціальними процесами, що відбуваються в нашому суспільстві. У цьому переліку не проведено чіткого розділу загроз за їх походженням і природою. У «чистому» вигляді, на наш погляд, зміст тих або інших чинників виокремити практично неможливо, оскільки в реальному житті юридичні процеси нерозривно переплітаються з соціально-політичними і етично-психологічними. Крім того, наведені основні загрози правовій безпеці підприємництва не вичерпують усіх проблем і вимагають подальшого аналізу [9].

Отже, можливо зробити висновок про те, що правова безпека підприємництва в адміністративній сфері – це стан відсутності або усунення загроз охоронюваним правам і законним інтересам підприємця, забезпечуваного комплексом цілей правового характеру, що встановлюються, регулюються та охороняються нормами адміністративного права та забезпечені примусовою силою держави.

Список використаної літератури

1. Загальний нагляд прокуратури: минуле, сучасне, майбутнє / [Л. С. Давиденко, Е. М. Суботін, О. С. Черв'якова, І. В. Марочкін] // Право України. – 1996. – № 10. – С. 23-26.
2. Загальна теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. А. Лисенков та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.
3. *Івченко І. Ю.* Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
4. *Ілляшенко С. М.* Економічний ризик : навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. / С. М. Ілляшенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
5. *Беззубов Д. О.* Фінансова безпека держави як елемент національної безпеки // Державотворення та правотворення в період реформ : питання теорії та практики : мат. все-укр. наук.-практ. конф. (19-20 квітня 2012 р.). – К. : НАВС МВС, 2011. – С. 211-224.
6. Адміністративне право України : навч. посіб. / Беззубов Д. О., Заросило В. О., Подоляка А. М. та ін. – К. : МП «Леся», 2014. – 320 с.
7. *Каліна Е. С.* Поняття безпеки і право на безпеку, як одне з особистих прав // Наук. праці НАНУ. – Вип. 4. – У 3-х т. – Т. 1. – К., 2004. – 361 с.
8. Теоретичні основи безпеки: розвиток і становлення : моногр./ Заросило В. О., Беззубов Д. О., Подоляка С. А. та ін. – К. : МП «Леся», 2013. – 180 с.
9. *Капустин М. П.* Есть ли законность «калужская» и «казанская»? / М. П. Капустин, В. В. Лазарев. – М. : Знание, 1990. – 64 с.